ROMANUL BĂNĂŢEAN POSTBELIC. DIRECŢII ŞI TENDINŢE

Dana Nicoleta Popescu

Cuvinte-cheie: literatură contemporană, proză, modernism, neo-tradiţionalism, postmodernism

Critica şi istoria literară au statornicit două modalităţi de abordare a romanului românesc postbelic: criteriul cronologic şi cel estetic.
Romanele intervalului 1945-2006 prezintă o multitudine de forme şi formule epice, orice tentativă de sistematizare pe direcţii şi tendinţe fiind incompletă şi discutabilă. Succint, vom aminti punctele de vedere ale unora dintre cei mai autorizaţi comentatori ai fenomenului romanesc.
În cel dintâi volum al *Scriitorilor români de azi*, Eugen Simion stabileşte următoarele direcţii pentru evoluţia prozei: proza poetică, realismul psihologic, proza de analiză, eseul romanesc, romanul pitoresc şi baroc, realismul şi romanul mitic, proza fantastică, comedia limbajului (p. 757-759).
Nicolae Manolescu, în exegeza *Arca lui Noe*, propune o fascinantă analogie între structurile romaneşti şi stilurile arhitecturale, departajând romanul contemporan în doric, ionic şi corintic. În accepţia criticului, „Doricul romanului [...] aparţine unei vârste biblice de început şi unui creator la fel de impasibil ca Creatorul.” (p. 30); „Ionicul romanului înseamnă psihologism şi analiză: iar reflecţia începe să tragă viaţa de mânecă.” (p. 33); „Corinticul reflectă o nouă formă de dominaţie, ce seamănă cu represiunea. Personajele par simple marionete, trase pe sfori de un autor a cărui vocaţie suverană o constituie jocul.” (p. 37)
În pertinenta sa analiză, *Romanul românesc contemporan*, volumul *Metarealismul*, Anton Cosma identifică în evoluţia romanului de după al doilea război mondial trei etape: momentul 1950, „al Dogmei”; momentul 1965, „al Adevărului”; momentul 1980, „al romanului exprimat prin generaţia optzeciştilor” (Ela Cosma, *Cuvânt înainte*, p. III).
Autorul argumentează că principala orientare din romanul român contemporan, metarealismul, însumează alte două direcţii: neotradiţionalismul şi neomodernismul experimental. Neotradiţionalismul poate fi clasificat în roman narativ-baroc, roman retro şi roman cu formă fixă. La rândul său, romanul cu formă fixă reuneşte, ca subdiviziuni, romanul istoric, romanul pentru copii, romanul poliţist şi de aventură, romanul senzaţional şi romanul ştiinţifico-fantastic. În secţiunea neomodernism experimental se pot distinge subspeciile: romanul indirect, romanul eseu, metaromanul şi hiperromanul (op. cit., cuprins).
Precizăm că demersul nostru va utiliza conceptele *metarealism*, *neotradiţionalist*, *neomodernism experimental*, *metaroman* şi *hiperroman*, alte concepte, de pildă, *modernism* şi *postmodernism* fiind prezente numai în citatele şi referinţele critice la care am apelat.
Reputatul critic şi istoric literar timişorean Cornel Ungureanu, în *Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, analizează, simultan cu evoluţia de ansamblu a prozei,

romanul postbelic în capitolul *Modernii şi postmodernii Europei Centrale*. Poziţionarea celor două concepte, *moderni* şi *postmoderni*, într-o formulare unitară sugerează legăturile subterane dintre cele două direcţii literare.
În *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, volumul al II-lea, Marian Popa grupează prozatorii postbelici după cum urmează: 1. Obsedantul deceniu: ficţiuni istorice între judiciar şi justiţiar; 2. Problematizări ale istoriei; 3. Realism magic şi etnografic; obiceiuri şi ciudăţenii; 4. Între sociopatie şi experienţialism; 5. Onirism; 6. Eclectici şi manierişti; 7. Modificări de viziune asupra prozei în anii ’80 (op. cit., cuprins).
Abordând romanul contemporan din Banat, vom trece peste momentul „Dogmei” şi acela al „Adevărului”, îndreptându-ne atenţia asupra realizărilor romaneşti de după 1970. Prima constatare este că, între formele neotradiţionale frecvent întâlnite, cea narativ-barocă descinde — cel mai aproape — din orientarea similară perioadei interbelice: tradiţionalismul. Se ştie că neotradiţionalismul valorifică modalităţi clasice, cum ar fi „narativul străvechi, popular şi cărturăresc, miticul şi fantasticul” (Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 51). Aceste modalităţi trezesc inerenta memorie culturală a cititorului, ceea ce explică impactul imediat şi favorabil asupra acestuia.
Unii cercetători, de pildă Dorin Murariu, în *Fragmentarium*, asociază neotradiţionalismului atitudini de tip baroc, referindu-se la un baroc particular, în care cunoscutele coordonate ale barocului european se colorează prin pitoresc şi o puternică înclinaţie spre spectacol. Îndeobşte, în romanul narativ-baroc, dominant este cronotopul mitic, disociat sau relaţionat cu cel istoric. Timpul arhetipal sau originar poate fi pus în relaţie antagonică cu acela istoric, aşa cum se întâmplă în romanul *Casa Ursei Mari* (1979), al prozatorului timişorean Paul Eugen Banciu.
Romanul retro aparţine, de asemenea, direcţiei neotradiţionaliste. Între trăsăturile lui distinctive, întoarcerea „lucid-sentimentală” a romancierului spre trecut este atitudinea tipică (Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 116).
Prozatorii bănăţeni de după 1970, care au cunoscut atât „noul roman” francez, cât şi pe William Faulkner, sunt tentaţi după formula retro a lui Camil Petrescu şi de numeroase alte experimente ale romanului european.
Anton Cosma consideră că Sorin Titel, exponentul de vârf al romanului retro, „apare, mai întâi, în primele cărţi, puternic marcat de experimentul occidental al «romanului privirii», precizându-şi însă după 1972-1974 o manieră personală, în care geografia spirituală locală, perspectiva estetică obiectuală şi tradiţia narativ autohtonă alcătuiesc un aliaj de reală originalitate.” (*Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 116) Dacă în „primele cărţi” se include neapărat romanul *Lunga călătorie a prizonierului* (1971), trebuie menţionată una din pertinentele aserţiuni ale lui Cornel Ungureanu: „Odată cu *Lunga călătorie a prizonierului*, Sorin Titel dovedeşte că într-o vreme atinsă de «parabolită» ştie să mânuiască parabola într-un stil care-i este propriu. Desigur, referirea la Beckett e obligatorie.” (*Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, p. 121) Disoluţia epicului tradiţional, evidentă în romanul citat, se accentuează în romanele ulterioare ale prozatorului: *Ţara îndepărtată* (1977), *Pasărea şi umbra* (1977), *Clipa cea repede* (1979) şi *Femeie, iată fiul tău* (1983). Dorin Murariu explică modernismul romanelor lui Sorin Titel prin baroc, pe care îl consideră „trăsătură comună mai multor scriitori importanţi ai

acestor locuri. Pomenirea numelui lui Sorin Titel este aici obligatorie." (*Fragmentariu*, p. 105) La rândul său, în volumul *Capete de pod*, Ada D. Cruceanu demonstrează convingător prezenţa barocului în romanele lui Sorin Titel, analizând următoarele repere de profunzime ale scriiturii: „împăcarea contrariilor" (p. 13), „omul problematic european al tuturor timpurilor" (p. 13), acumularea „de argumente lexical-simbolice şi de ordin oarecum geografic pentru nevoile demonstraţiei" (p. 13), ambiguizarea şi desecretizarea (p. 132), „echilibrul structurilor coparticipante la existenţa individuală, cu atât mai mult al celor ce configurează comunitatea" (p. 132), povestirea ca substanţă şi formă (p. 140), destine marcate de un sine anterior venirii pe lume a eroilor, deveniţi astfel copii, reiterări ori desacralizări ale predecesorilor (p. 151).
În romanul istoric, posibil istoric şi de observaţie socială, prevalent este cronotopul istoric. Dialogând cu trecutul, Ion Marin Almăjan intenţionează să ofere „o istorie sui-generis a Banatului" (*Dicţionarul general al literaturii române*, vol. *A-B*). Desigur, în spirit neotradiţionalist, „convocând mijloace variate de la documentul inedit până la fantezia aprinsă" (ibid., p. 136), romancierul construieşte imaginea satului, respectiv a oraşului, bănăţean din deceniile 5 şi 6 ale secolului al XX-lea, cu incursiuni în vremea Dictatului de la Viena ori în perioada interbelică. Semnificative între romanele sale sunt *Tornada* (1980), „frescă plină de dramatism a Timişoarei interbelice" şi *În afara gloriei* (1994), primul volum al unei calde şi ample evocări a lui Eftimie Murgu şi a timpului său" (ibid., p. 136). Preferinţa romancierului Ion Arieşanu pentru viaţa provinciei bănăţene contemporane, inclusiv pentru personaje şi fapte cunoscute din mediile timişorene, se vădeşte mai ales în romanele *O pasăre în iarnă* (1986) şi *Lumina de la capătul nopţii* (1987).
Ispita cronicii artistice a meleagurilor bănăţene din perspectivă modernă şi postmodernă funcţionează şi în cazul prozatorului Gheorghe Schwartz. Modernismul formulei epice, fantasticul şi interesul livresc pentru istoria locală, ironia şi parabola se contopesc unitar în ciclul de romane *Pietrele* (1978), *A treia zi* (1980), *Spitalul* (1981), *Om şi lege* (1987). După Dorin Murariu, avem de-a face cu o veritabilă „saga bănăţeană" străbătând „un secol din viaţa aşezării de pe Timiş" (*Fragmentarium*, p. 84). Acelaşi analist avertizează că romanul *Spitalul* trebuie receptat ca o amplă parabolă prin care „Gheorghe Schwartz a izbutit să creeze o foarte convingătoare utopie negativă, în care omul este pus să lupte cu limitele de jos ale propriei interiorităţi" (ibid., p. 95), în timp ce *Om şi lege* „evidenţiază virtuţile unei naraţiuni aşezate într-o structură contrapunctică (cf. Dorin Murariu, idem, p. 97). Prin absenţa stereotipiilor, fluiditatea şi mobilitatea naraţiunii care glisează deschizând multiple planuri, proza lui Gheorghe Schwartz poate ilustra „o modalitate specifică etnogafiei bănăţene — barocul" (Dorin Murariu, idem, p. 104). Despre barocul regional al epicii lui Gheorghe Schwartz citim în eseurile exegetei Ada D. Cruceanu: „Gheorghe Schwartz poate fi citit în codul barocului ce alterează realitatea nu doar prin percepţia minuţioasă, în lungi acolade, a contorsionatelor sale deveniri [...], cât şi prin inserţia nimicului dezorganizator, a nimicului-falie..." (*Capete de pod*, p. 255); „autor pentru care lumea nu există deloc sau aproape deloc — prin şi pentru faptele sale, ci prin şi pentru «povestirea» lor îndelung răbdătoare, îngăduitoare cu toate argumentele faptelor, indiferent că ele s-au întâmplat cândva, sau se vor întâmpla..." (op. cit., p. 252)
În descendenţa directă a realismului interbelic aşezăm romanul contemporan de factură

politică, romanul relaţiei individ-structură politică clădit pe ideea condiţionării politice a insului modern. Erorile şi abuzurile puterii, raporturile comunităţii bănăţene cu puterea, revoluţia de la 1989 cu multitudinea ei de aspecte sunt teme predilecte pentru scriitorii: Rafael Mirciov, *Lagărul deportării. Pagini din lagărul Bărăganului* (1998); Ion Arieşanu, *Cei buni mor cei dintâi* (1998); Viorel Marineasa şi Daniel Vighi, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan* (1994); Gheorghe Schwartz, *17 după 16* (2006).
Neorealismul introspectiv, cu ascendenţă în romanul de analiză şi romanul formaţiei interioare, categorii bine conturate în epoca interbelică, se multiplică la sfârşitul secolului al XX-lea, încorporând caleidoscopic epistolare, pagini eseistice, jurnale, memorialistică. În romanele Alexandrei Indrieş, *Saltul în gol* (1973), *Cutia cu chibrituri* (1987) şi *Un sertar întredeschis* (1997), Cornel Ungureanu identifică etapele experimentului romanesc pentru „o ieşire din universul comun al prozei şi al criticii literare, o decorporalizare treptată, atât în proză, cât şi în poezie" (*Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, p. 134). Din aceeaşi categorie fac parte: Ildico-Clara Achimescu, *Un om cu numele meu* (1983); Radu Ciobanu, *Călăreţul de fum* (1984); Titus Emil Suciu, *Pragul* (1986); Viorel Marineasa, *Litera albă* (1988); Daniel Vighi, *Însemnare despre anii din urmă* (1989); Laurenţiu Cerneţ, *Iubiri paralele* (1993); Nina Ceranu, *Singurătate în doi* (1993); Dan Floriţa Seracin, *Croaziera* (1995); Gheorghe Jurma, *Întâmplări cu Afilon* (1995); Ion Scorobete, *Cavalerul după-amiezii* (1999); Viorel Micota, *Sâmburele de argint* (2001); Veronica Balaj, *Carnavalul damelor* (2005).
În intervalul de care ne ocupăm, aderenţa la metarealism a unor prozatori bănăţeni este configurată prin romanul parabolă, mitic şi poematic. Exponentul cel mai autorizat al direcţiei pare a fi romancierul timişorean Paul Eugen Banciu, începând cu romanul *Reciful* (1979) şi continuând în timp cu *Sărbătorile* (1981), *Zigguratul* (1982), *Muflonul* I-II (1986; 1989), *Casa de pânză* (1995), *Noaptea strigoilor* (1996), *Somonul roşu* (2004) şi *Luna neagră* (2005).
Romanul-parabolă mizând pe forţa imaginarului a fost promovat şi de un alt autor timişorean, George Şerban, prin volumele *Somnul* (ediţia întâi — 1983, renegată de autor, ediţia a doua — 1997) şi *Turnirul* (1987).
Neomodernismul experimental propune procedee şi căi estetice noi sau le relansează, din alte perspective, pe cele cunoscute din perioadele anterioare ale literaturii. Ca atare, în neomodernism experimental putem include atât romanul indirect (jurnalul) şi romanul eseu, cât şi metaromanul şi hiperromanul. Formele romaneşti care consacră triumful deplin al metarealismului modern sunt metaromanul şi hiperromanul. Cele două categorii, înrudite şi adesea fuzionate în actul creaţiei artistice, reprezintă zona cunoscută sub numele *metaliteratură* (cf. Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 285). După exegetul citat, distincţia între metaroman şi hiperroman este minimală şi dificil de operat. Acceptând posibilitatea separării lor, metaromanul ar fi „romanul despre scrierea unui roman", iar hiperromanul, „romanul citaţional, alcătuit din citate sau paragrafe textuale" după opere presupus cunoscute. „Primul se întemeiază pe autoreferenţialitate, al doilea pe intertextualitate." (Anton Cosma, ibid., p. 285).
Deşi în plan naţional realizările postmoderne ale prozatorilor din Banat nu s-au bucurat de atenţia cu care critica şi istoria literară au întâmpinat Şcoala de la Târgovişte şi pe succesorii

ei, avem de-a face cel puţin cu valori apropiate, dacă nu similare.
În 1984, cunoscutul eseist şi prozator timişorean (încă timişorean) Livius Ciocârlie a publicat *Un Burgtheater provincial*, prim şi autentic hiperroman al său. În *Cuvânt înainte*, prozatorul explică mecanismul intertextualizării la care a recurs invocând repere definitorii din arsenalul hiperromanului: „autor-cititor", „texte tipărite sau private" care au fost amalgamate, parafrazate, comutate, „din când în când" completate cu altele, imaginare. (Livius Ciocârlie, *Un Burgtheater provincial*, Bucureşti, Cartea Românească, 1984, p. 7)
Specificităţile metaromanului şi hiperromanului pot fi remarcate în următoarele proze ale lui Livius Ciocârlie: *Clopotul scufundat* (1988), *Trei într-o galeră* (1998), *De la Sancho Panza la Cavalerul Tristei Figuri* (2001).
Reţinem ca definitorie pentru scrierile lui Livius Ciocârlie aserţiunea: „incontestabil un reprezentant autentic, în literatura română, al postmodernităţii, un postmodern esenţial, spontan, afirmat înainte de constituirea unei «mode» în acest sens." (*Dicţionarul general al literaturii române*, vol. *C-D*, p. 241)
Criticul Constantin Buiciuc citează în volumul *Oglinda lui Narcis* (p. 231) metaromanul prozatoarei Rodica Draghincescu, *Distanţa dintre un bărbat îmbrăcat şi o femeia aşa cum E* (1996): „Este un jurnal al deplinei intimităţi, scris cu o sinceritate ostentativă, un metaroman, un text ce se autogenerează."
O experienţă unică de scriere a metaromanului cu inserţii de hiperroman au realizat scriitorii Mircea Nedelciu, Adriana Babeţi şi Mircea Mihăieş prin cartea *Femeia în roşu*, subtitlul *Roman retro(versiune)*, apărută în 1990. Tema, recrutată din sfera romanului senzaţional, îmbracă haina postmodernă prin exorcizarea deliberată a cutumelor literare (cf. Ion Pop, *Dicţionar analitic de opere literare româneşti*, vol. II: *E-L*, p. 64).
Un alt metaroman notabil prin combinaţia de poezie, proză, eseu critic şi literar este *Briciul Dalilei* (2002), aparţinând lui Remus Valeriu Giogioni. Poetul metamorfozat în prozator postmodern adună „un talmeş-balmeş de idei estetice", realizând ceea ce însuşi defineşte ca „roman de criză şi de tranziţie, metaroman dezabuzat şi dezafectat" (*Briciul Dalilei*, Timişoara, Editura Augusta, 2002, p. 298).
În a sa *Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, Cornel Ungureanu menţionează în seria postmodernilor Europei Centrale pe timişorenii Viorel Marineasa cu romanul *Litera albă* (1988) şi Daniel Vighi cu *Valahia de mucava* (1996), „un jurnal sau fals jurnal al timpului postdecembrist." (p. 158)
În finalul demersului asupra romanului postbelic din Banat (intervalul 1970-2006), reiterăm cele două coordonate amjore ale speciei: prima, continuarea, dincolo de metamorfoze şi mutaţii, a principalelor direcţii şi tendinţe din perioada interbelică, iar cealaltă, sincronizarea cu romanul european contemporan. Exegeţi precum Cornel Ungureanu, Ada D. Cruceanu, Dorin Murariu şi Constantin Buiciuc au recunoscut şi motivat prezenţa în romanul bănăţean a tipului uman-artistic baroc dincolo de barierele cronologice ale literaturii vest-europene. Proza romanescă din această parte a ţării ilustrează pe deplin existenţa policentrismului creator, concept creat şi promovat de criticul şi istoricul literar Cornel Ungureanu (*Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, p. 277).

REFERINŢE

Banciu, Paul Eugen, Birăescu, Aquilina, *Timişoara literară, Dicţionar bibliografic al membrilor Uniunii Scriitorilor — Filiala Timişoara*, Timişoara, Editura Marineasa, 2007
Buiciuc, Constantin, *Oglinda lui Narcis*, Timişoara, Editura Marineasa, 2007
Cosma, Anton, *Romanul românesc contemporan,1945-1985. I. Realismul*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1988
Cosma, Anton, *Romanul românesc contemporan,1945-1985. II. Metarealismul*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998
Cruceanu, Ada D., *Capete de pod (sau despre feţele barocului)*, Timişoara, Editura Anthropos, 2001
Dicţionarul general al literaturii române, vol. *A-B*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2004
Dicţionarul general al literaturii române, vol. *C-D*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2004
Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe. Eseu despre romantismul românesc*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1991
Murariu, Dorin, *Fragmentarium*, Timişoara, Editura Hestia, 2008
Pop, Ion, *Dicţionar analitic de opere literare româneşti*, vol. II: *E-L*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2000
Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II: 23 august 1944-22 decembrie 1989, Bucureşti, Editura Semne, 2009
Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. I, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1978
Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. II, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1984
Ungureanu, Cornel, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 — *Banatul*, Piteşti, Paralela 45, 2003

THE POSTWAR NOVEL IN BANAT. AN OVERAL VIEW

(Abstract)

Keywords: contemporary literature, prose, modernism, neo-traditionalism, postmodernism

Our approach aims to offer a systemic analysis of the postwar novel in Banat from the 1970ies to 2006, presenting the main trends which follow the Western European models: from neo-traditionalism to experimental neo-modernism, focusing on the indirect novel, the

essay novel and the postmodern novel, which includes the meta-novel and the hyper-novel. Although all the Banat novelists belonging to this interval are mentioned, for the most remarkable ones more details are provided. The statements are supported through classifications made by outstanding critics.